

попытка проанализировать философию истории О. Шпенглера. В процессе исследования были использованы сравнительно-исторический метод, методология философской герменевтики, а также антропологический интегративный подход.

Ключевые слова: Освальд Шпенглер, «Закат Европы», культура, цивилизация, культурные типы, высокие культуры.

УДК 123.1: 316.6

ФІЛОСОФСЬКО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ СВОБОДИ ЯК ЗВІЛЬНЕНОЇ СВІДОМОСТІ

І. М. САВИЦЬКА, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, ORCID 0000 0002 3795 0427
**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: isavitskaya@gmail.com

Анотація. Досліджується феномен свободи як найсуттєвіше визначення людини, умови її унікального буття. Проаналізовано свідомість у виявленні філософсько-антропологічних, етичних, аксіологічних, екзистенційних вимірів людського буття, в якій формуються ідеї культурного самовизначення особистості.

Ключові слова: свобода, звільнення свідомості, свобода вибору, свобода дії, свобода волі, етика, мораль, відповідальність

Актуальність. Свобода як ідея та ідеал, цінність і норматив, суспільна реалія і характеристика практичної життєдіяльності соціуму та окремого індивіда сьогодні набуває нового звучання. У контексті загальнофілософської теорії особливого сенсу та актуальності набуває проблема індивідуальної, особистісно-визначеної та здобутої свободи, а також вибір людиною свободи як форми і засобу самореалізації. Свобода завжди була й є однією з головних умов становлення особистості, найважливішою цінністю її буття. Людина, позбавлена свободи, не може повноцінно розвивати свою індивідуальність. Тому факти обмеження свободи слід не тільки констатувати, але й осмислювати з філософсько-етичних позицій. Науково встановлений факт обумовленості моральної свідомості і поведінки людей факторами їх біофізіологічної, психічної, соціальної життєдіяльності перетворює проблему взаємовідношення необхідності і свободи у моралі в питання: чи має суб'єкт діяльності об'єктивну можливість і суб'єктивну здатність обирати певну форму поведінки у певній ситуації? Моральна необхідність і свобода, їх взаємозв'язок у поведінці є специфікаціями необхідності і свободи взагалі. Практична діяльність людини, в тому числі і її моральний аспект, виявляє особливу природу їх взаємодії і взаємовпливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Тематика свободи завжди приваблювала та приваблює дослідників, вона є центральною у філософсько-

антропологічних студіях багатьох філософів. Аналіз наявної літератури свідчить, що, незважаючи на її значний обсяг, автори, котрі тією чи іншою мірою досліджували зміст феномену свободи, приділяли увагу здебільшого лише окремим категоріальним складовим процесу практичної реалізації свободи. Упродовж ХХ, на початку століття проблема свободи активно досліджується і в українській філософії, у дотичності до зазначеного феномену перебувають сотні праць, предметом аналізу в яких були чи є проблеми соціального й культурного розвитку та актуальності свободи в українській перспективі. Це філософи, історики, політологи, літератори, серед яких: В. Андрущенко, І. Бичко, М. Брайчевський, Г. Волинка, Л. Губерський, Я. Грицак, В. Загороднюк, О. Кульчицький, А. Лой, В. Лях, М. Попович, В. Табачковський, Л. Чекаль та інші. Філософські проблеми етичних аспектів свободи знайшли своє відображення в науковому доробку і зарубіжних вчених, таких як І. Берлін, Т. Гадамер, Ю. Габермас, Б. Рассел, Е. Левінас, Дж. Ролз, О. Тоффлер, А. Гайєк, М. Гайдеггер, Е. Фромм, М. Фуко, К. Ясперс та ін. В їхніх дослідженнях порушуються питання про межі людської свободи, проблем моральної свободи та відповідальності, констатується небезпечна можливість трансформації інтенцій свободи поведінки індивіда у вседозволеність, нігілізм і анархію.

Метою даної статті є здійснення дослідження феномену свободи особистості як звільненої свідомості, як філософсько-етичної проблеми самореалізації індивіда засобами вибору його світоглядної та життєвої позиції в ситуації «екзистенційного напруження» та діяльнісної активності, спрямованої на вільну творчість, адекватну критеріям культури, моралі та відповідальності.

Результати дослідження та їх обговорення. Левицький С. А. у своїй праці «Трагедія свободи» зазначав: «Свобода – не в царстві природи, а в царстві культури. Тільки в системі організованої держави, в атмосфері цінностей культури і моралі може людина користуватися плодами свободи» [1, с. 215]. Суто моральна проблематика свободи починається саме там, де йдеться про вибір особистістю цінностей, цілей, варіантів поведінки. Саме через свободу вибору людина усвідомлює, творить і проявляє свою особистісну свободу, свої моральні якості, розкриває зміст своїх духовних сил. Метою філософії є, насамперед, виховання особистості, яка вміє бути вільною. Свобода природно притаманна кожній живій істоті, яка має розвинуту свідомість.

Вчення про людську свободу визначає і характер екзистенціалістської етики. Не суспільство, не людина взагалі, а кожна окрема людина є окремим «Я», єдиним джерелом, критерієм і метою моральності. Мова йде не тільки про особисту моральну відповідальність, а й про особистість як міру моральності. Основним критерієм моральності висувається «аутентичність» - відповідність свідомості людини саме її власній, «дійсній» свідомості. Це знайшло вираження в «категоричному імперативі» Сартра: користуйся своєю свободою, будь самим собою. Моральна свідомість у Сартра не знає закону, бо якщо людина «приречена до свободи», вона сама є законом своєї діяльності. З огляду на вищесказане по-іншому постає проблема відповідальності людини за свій вибір, за своє життя. Вибираючи себе, людина бере на себе величезну відповідальність як за себе, так і за все людство. Вона відповідальна «за всіх». «Якщо існування дійсно передуює сутності, то людина відповідальна за те, чим вона є».[2, с. 150].

Екзистенціальне буття людини одвічно настільки вільне, що вона стає заручником цієї даної їй граничної форми свободи, котра водночас обертається несвободою бути вільним: «Вибір можливий у певному сенсі, але неможливо не вибирати. Я завжди можу вибрати, але я повинен знати, що навіть у тому випадку, коли я нічого не вибираю, я тим самим таки вибираю. Я несу відповідальність за вибір, який, зобов'язуючи мене, зобов'язує водночас усе людство», – писав Ж. П. Сартр [2, с. 117]. Іншими словами – ми невольні лише не вибирати, тобто не бути вільними.

Сучасні філософські дослідження характеризуються формуванням нових етичних, аксіологічних імперативів на шляху усвідомлення духовно-культурного буття соціуму. Це зумовлено суспільною потребою забезпечити національну інтеграцію в умовах інтенсивних ліберально-демократичних трансформацій і глобалізаційних перетворень. Подолання існуючого наративного відношення до дійсності актуалізує проблему свідомості, у якій найзагальнішим чином відображено потреби реформування соціокультурного простору. Відповідно її розв'язання пов'язане з виокремленням проблеми «життєвого світу», що містить сутнісні структури і змістовну цілісність досвіду, аналіз яких конкретизує екзистенційні основи дійсності. Аналіз такої ситуації доцільно здійснити не в межах класичної метафізичної проблеми «ідеї» чи «природи» людського, а в межах феноменологічної проблеми «життєвих інфікацій», з якими людина ототожнює власну сутність, співмірну національній ідентичності. Незвичайність нинішньої ситуації, в якій перебуває суспільство, вимагає нестандартних рішень, нешаблонного, «звільненого» мислення. Вибір за сучасних умов має відрізнятися творчим, інноваційним характером і повинен враховувати особливості «нового культурного простору». Самосвідомість будь-якої доби, так само, як самосвідомість конкретного індивіда, не здатна висловити всієї своєї істини. Але вона, щонайменше, вказує на місцеперебування останньої. Якщо говорити про наше сьогодення, то вона пов'язана з необхідністю по-іншому розуміти сенс, або сенс сенсу. «Звільнення від сенсу» – не поглиблення якогось сенсу і не зштовхування його в безодню, коли його негативність або сублімація не припиняли б безупинно жити самовпевненість якогось трансцендентного означеного, будь воно мовчазним, знекровленим, схожим на смерть та на об'єднаного Бога (що відповідало б глибинному рухові усієї західної думки), а від'єднання та покидання самого сенсу. «Звільнення» відверто протиставляється «руйнації сенсу». [6, с. 70].

Разом зі «звільненням від сенсу» має йтися про відставку цієї значущої свободи. Ми це знаємо, але оскільки ми опиняємося перед вакансією сенсу – чи йдеться про історію, мистецтво або державу, чи йдеться про сексуальність, техніку або біологію – ми лишаємося збентеженими. Проте саме тут, у місці, де ми її не вловлюємо, істина є наявною, не під рукою, не в голосі, а відкритою в мові. Урок, як завжди, є дуже простим, але завдання є небезпечним. Свобода є важливою умовою моральної діяльності індивіда, можливістю морального самовизначення. Без цього не може йтися мова про моральність як особливий механізм регуляції людських відносин. Специфіка морального аспекту свободи полягає у тому, що людина має справу не з прямим відбиттям об'єктивної необхідності в явищах і процесах природи та суспільства, а з нормами, які регулюють її поведінку. В імперативному характері норм суспільної моралі визначається моральна необхідність. Слід відзначити, що не

завжди моральна необхідність адекватна соціальній необхідності. Усвідомлена необхідність розкриває істинний сенс знаходження людиною свободи дії — свободи реалізовувати свої наміри, досягати власної мети, використовуючи відповідні та необхідні засоби та методи. Можна виділити деякі умови, що сприяють людині діяти з відчуттям того, що вона вільна та моральна. По-перше, для реалізації свободи мають бути відсутніми зовнішній примус та заборона. Будь-які примусові вияви людської активності як такі можуть бути оцінені як аморальні. По-друге, для того, щоб моральний вибір відбувся, необхідні рефлексія, спроможність побачити всі існуючі варіанти і зупинитись лише на одному з них. Крім того, істинно вільний вибір може здійснитися лише тоді, коли у людини є орієнтири – цінності, ідеали. Уявлення, цінності, ціннісні орієнтації складають зміст моральної свідомості, яка, насамперед, має продовження у моральній діяльності людини. Важливим чинником вільного самоутвердження особистості є і такий морально-психологічний компонент духовного аспекту людини, як незадоволеність своїм життям, зокрема, почуття провини, якість, що притаманна відповідальній, тобто вільній особистості. Таким чином, моральну свободу можна показати як діалектичну єдність моральної необхідності та суб'єктивної добровільності поведінки, як здатність людини тримати владу над своїми вчинками. Моральна необхідність, власне, є сукупністю вимог, які висуває моральна система до людської діяльності, але саме знання цих вимог, тобто знання моральної необхідності, не гарантує моральної діяльності. Виходячи з цього, моральна свобода є можливістю і спроможністю людини визначати та реалізовувати свою моральну позицію, яка б забезпечувала досягнення мети. Діяльність можна кваліфікувати як моральну тоді, коли вона базується на вільному виборі в колі протистояння добра і зла. Виробляючи цілі та втілюючи їх у реальність, пізнаючи й практично перетворюючи світ, людина піднімається до усвідомлення об'єктивних зв'язків, законів, тенденцій розвитку реальності; пізнання сутності світу та своєї власної сутності; пізнання об'єктивної необхідності. Вона стає творцем свого власного життя, узгоджуючи власну діяльність із усвідомленими нею законами, із об'єктивною необхідністю [3,с.115]. Людина відчуває себе творцем речей, відображується у своїх творіннях як у чомусь такому, що до неї не існувало, що тільки завдяки їй отримало своє буття. Це дає їй усвідомлення власної гідності й виражається у потребі свободи, яка реалізується у творчій діяльності з перетворення світу й самої людини для забезпечення її життя.

Гартман Н. слушно зазначав, що основу етичної свободи утворює не тільки можливість дотримуватись або не дотримуватись морального закону, але і можливість вибору між двома нормами, зобов'язаннями або між двома рівноцінними, але протилежними видами добра. [4, с. 143]. Мораль є такою формою регуляції поведінки, яка залишає на розсуд особи рішення питання про те, яку з альтернативних цінностей вважати кращою: власність або подяку ближньому; своє добре ім'я або матеріальний успіх; любов або душевний спокій. Але, здійснюючи вибір, особа відповідає перед своєю совістю за те, що нехтувала іншим боком протилежності. Моральна свобода як вибір варіанту моральної практики забезпечує її зміст і є показником рівня свідомості і культури суб'єкта. Її реалізація необхідно припускає добровільність в діях, що робляться. Якщо відносини однозначно визначаються як задані і необхідні, то про них не можна говорити як про етичні і вільні. Жорстко регламентовані або

примусові дії позбавляються духовного і гуманістичного змісту і не можуть вважатися вільними. Основою ж вільного вибору, на наше глибоке переконання, виступає ціннісна, насамперед, моральна мотивація.

Висновки. Отже, можна зазначити, що свобода і мораль не просто тісно взаємопов'язані, вони обумовлюють одна одну. З одного боку, свобода є основою моралі, причиною її виникнення. З іншого – сама свобода, її розвиток і зростання (або руйнування) залежать від моралі. Моральний вибір є обов'язковою умовою реалізації моральної свободи. Свобода вибору цінностей, мети, засобів їх досягнення тощо передбачає й моральну відповідальність особи. Чим більше свободи морального вибору надає суспільство людині, тим більшу і відповідальність покладає на неї. Отже, особа має здійснювати вибір відповідально. Адже в усі епохи і періоди розвитку суспільства свідомість і чуття обов'язку високо цінилися громадськістю, як могутній стимул, що активізує людську свідомість у найрізноманітніших сферах суспільного життя. Повноцінна в моральному відношенні свобода передбачає свідоме ставлення людини до власної волі, вміння підпорядковувати її моральнісним змістом і цінностям, нормам універсального спілкування. Моральну свободу не можна редукувати тільки до вибору добра і зла. Діяльність і поведінка людини не вкладається у вузькі рамки зазначеної альтернативи. Добро, моральність не є однозначними. Тому дотримання моральних принципів і норм завжди варіативно.

Незвичайність нинішньої ситуації, в якій перебуває суспільство, вимагає нестандартних рішень, нешаблонного, «звільненого» мислення індивіда, який зумовлюється правильним вибором однієї з альтернатив у межах того, що доступне людині і що не суперечить об'єктивній детермінації. Вибір за сучасних умов має відрізнятися творчим, інноваційним характером і повинен враховувати особливості «нового культурного простору». Свобода є здатністю приймати рішення зі знанням справи. Моральнісне спрямування свободи цінне як явище розширення її меж. Реальністю вона є саме завдяки конкретності цілей.

References

1. Levitskiy, S. A. (1995). Tragediya svobody [The Tragedy of Freedom]. Moscow, Russia: Kanon, 509.
2. Sartre, J.-P. (1997). Dorogi svobody [Freedom Road]. Kharkiv, Ukraine: Folio, 367.
3. Raz, D. (2001). Moral'ni zasady svobody [The moral principles of freedom]. Kyiv, Ukraine: Veselka, 431.
4. Hartmann N. (2002). Etyka [Ethics]. St. Petersburg, Russia: Гартман Н. Этика. СПб.: Владимир Даль, 2002. - 712 с.
5. Gorbatiuk T. (2017). Rozvytok internet-seredovyshcha v retrospektyvi ta perspektyvi [The development of internet: retrospective and prospects]. Scientific journal of NULES of Ukraine. Series: Liberal arts, 274: 44-51.
6. Kravchenko, A.G. (2018). Zabezpechennya yakosti osvity na universytetskomu rivni: dosvid Hentskoho ta Antverpensskoho universytetiv (Belhiya). [Quality assurance on university level: experience of Ghent and Antwerpen universities (Belgium)]. Scientific journal of NULES of Ukraine. Series: Liberal arts, 280 - C.56-63.
7. Savytska, I. M. (2013). Svoboda yak zvilnena svidomist: istoryko-filosofskyy dyskurs. [Freedom as a liberated consciousness: historical and philosophical discourse]. University Visnyk, series "The theory of culture and philosophy of science", 49(1): 67-71

8. Salata, G.V., Danylova, T.V. (2016). Uchrezhdeniya konsolydyrovannoi ynfarmatsyy, yly ynfarmatsyonno-byblyotechnye tsentry Ukrainy, v uslovyakh evroyntehratsyy: k postanovke problemy [Institutions of Consolidated Information, Or Information Librarian Centres of Ukraine, in the Context of European Integration: The Problem Statement]. Young Scientist, 8(35): 253-256.

9. Suprun, A.G. (2018). Filosofiya uspihnosti v umovakh perekhidnoho suspilstva. [The philosophy of success in the crosses of transition society]. Scientific journal of NULES of Ukraine. Series: Liberal arts, 280: 95-100.

ФИЛОСОФСКО-ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СВОБОДЫ КАК ОСВОБОЖДЕННЫЕ СОЗНАНИЯ

И. Н. Савицкая

Аннотация. *Философско-этические аспекты свободы как освобожденного сознания Исследуется феномен свободы как самое существенное определение человека, условия его уникального бытия. Проанализировано сознание в выявлении философско-антропологических, этических, аксиологических, экзистенциальных измерений человеческого бытия, в котором формируются идеи культурного самоопределения личности.*

Ключевые слова: *свобода, освобождение сознания, свобода выбора, свобода действия, свобода воли, этика, мораль, ответственность*

PHILOSOPHICAL AND ETHICAL ASPECTS OF FREEDOM AS A LIBERATED CONSCIOUSNESS.

I.M. Savytska

Abstract. *The article investigates the phenomenon of freedom as the most essential definition of individual, condition of its unique existence. The thesis analyzed the manifestation of consciousness in the philosophical-anthropological, existential dimensions of human existence, which forms the main ideas of individual cultural self-determination*

Keywords: *freedom, freedom of choice, freedom of action, free will, consciousness exemption, ethics, morals. identification, responsibility*

УДК 165.6/.8 : 314/316

СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ЯК КРИТИКА СУСПІЛЬСТВА ЗНАННЯ

Т. О. ТИМОШЕНКО, аспірантка³ кафедри філософії,
ORCID 0000 0002 7818 7026

Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: ol6ttgdgimmy@gmail.com

Анотація. *У Фулера відсутній інтерес до позиціонування «проблеми знання» в сенсі обґрунтованості. Він схильний вважати, що «обґрунтова-*

^{*3} Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент Савицька І. М.